

Anmeldelser.

André Tardieu og Franz v. Jessen: Slesvig paa Fredskonferencen Jan. 1919—Jan. 1920. — Slesvigsk Forlag 1926.

Det slesvigske Spørgsmaal har hidtil kun været rent periferisk berørt eller meget kortfattet behandlet i de Værker, med hvilke Konference-Deltagerne fra Paris og Versailles har skildret eller forsvaret det forberedende Fredsarbejde og de paafølgende Forhandlinger med Tyskerne. Det er de danske Kilder, man har maattet gaa til ogsaa for at faa at vide, hvad der skete i den franske Hovedstad, saaledes som de navnlig findes i »Uddrag af Protokol for Rigsdagspartiernes politiske Forhandlingsudvalg«, »Referater af Rigsdagens fortrolige Møder« og le Sage de Fontenays »Aktmæssig Fremstilling« af »Det slesvigske Spørgsmaals diplomatiske Historie« (i Virkeligheden Indledningen til Udenrigsministeriets fortrolige Aktsamling om Spørgsmaalet). Og paa Grundlag af disse Kilder i Forbindelse med Oplysninger, der er fremkommen i Blade og Tidsskrifter — saaledes i Artikler af Franz v. Jessen i »Berlingske Tidende« (September—Oktober 1919) — samt i et Samlingsværk som det af L. P. Christensen udgivne »Slesvig delt«, har man efterhaanden kunnet danne sig et nogenlunde fuldstændigt Billede af Begivenhedernes Gang, navnlig naar man yderligere kendte den almindelige Udvikling under Forhandlingerne i Paris og Versailles i Foraaet og Forsomren 1919. Og naar der nu endelig er udkommet et fyldigt Værk om Sagen ved Samarbejde mellem en fransk og en dansk Forfatter, er det kun paa Enkeltpunkter og i Side-spørgsmaal, saaledes som ved Skildringen af Forhandlingerne om Kiel-Kanalen, at vi faar virkelig nye Oplysninger. »Uvished om, hvad der i 1919 foregik i Paris i den slesvigske Sag«, kan i Danmark kun herske hos Folk, der ikke har prøvet at trænge til Bunds i Tingene.

Alligevel har André Tardieus og Franz v. Jessens Værk sin store Interesse — ikke som historisk Fremstilling; thi skønt

Forfatterne (S. 3) præsenterer sig selv som Historikere, er der for andre ingen Tvivl om, at de samtidigt har gjort det Arbejde, de samme Steds tildeler Politikerne — »at anvende Kendsgæringerne«. Bogen er nemlig fra først til sidst et fastbygget Angreb paa den Politik, Ministeriet Zahle førte med Støtte fra en Del af det danske Folk, som Forfatterne forøvrigt ikke kan blive enige med sig selv om, hvorvidt de skal anse for et Flertal eller et Mindretal; og som Tilgift faar Læserne desuden glimtvis Prøver paa Tardieus indre franske Kritik (f. Eks. S. 237—38). Som politisk polemisk Indlæg falder »Slesvig paa Fredskonferencen« selv sagt ganske udenfor Rammerne af en Anmeldelse i »Historisk Tidsskrift«, men Forfatterne eller rettere den ene af dem har raadet over et historisk Materiale af enestaaende Art, og det er dette Forhold, som gør, at ogsaa en Behandling i et Fagtidsskrift bliver naturlig og berettiget.

André Tardieu var en af Frankrigs Delegerede paa Konferencen; han var Formand for den belgisk-slesvigske Kommission, for den saakaldte territoriale Central-Kommission og for den Kommission, der i Maj og Juni affattede Svaret paa de tyske Noter. Han har aabenbart bevaret Afskrift af alle de Aktstykker, der her er gaet igennem hans Hænder, og af flere endnu; han synes at have Kendskab til Protokollerne over andre Udvalgs Forhandlinger, ogsaa over Udenrigsministrenes og de Fire Stores. Han har sikkert Ret, naar han anser det for »sandsynligt, at ingen bedre end jeg har været i Stand til at vide Besked med de slesvigske Forhandlingers Forløb«, og han benytter uden Betænkning fuldt ud disse Dokumenter til sin Skildring. Noget tilsvarende har Gang paa Gang været gjort af Krigslitteraturens Forfattere, naar det gjaldt deres egne Landes Statsakter, men Fremgangsmaaden overrasker alligevel her, hvor det drejer sig om Materiale af afgjort international Karakter, og den medfører, at Offentliggørelserne ogsaa udstrækkes til Dokumenter, hvis Ordlyd ellers har været nedlaaset i det danske Udenrigsministeriums fortrolige Aktsamling — saaledes S. 67—68 Lord Kilnarnocks Verbalnote af 14. Oktober 1918 og S. 151 Kammerherre Bernhofts Brev til Laroche¹. Men hvor lidet stemmende med diplomatisk Skik dette end kan være, saa letter det natur-

¹ Da H. P. Hanssen nu ogsaa blandt de Brudstykker af en Dagbog, han har offentliggjort i »Sønderjydske Aarbøger« 2. II, medtager den danske Delegations Beretning om Modet med den belgisk-slesvigske Kommission den 6. Marts 1919 og andre herhenhørende Dokumenter, bliver det efterhaanden noget urimeligt at skulle behandle den nævnte officielle Aktsamling som »strengt fortrolig«.

ligvis kun Arbejdet baade for historisk Forskning og Fremstilling.

Et er imidlertid, at Tardieu har haft dette enestaaende Materiale til sin Raadighed og her ligesom i sin Bog »La Paix« ikke har betænkt sig paa at forelægge Offentligheden det, et andet er, hvorledes han, rent teknisk set, har benyttet det. I samlet Gengivelse har vi nemlig kun i Tillæget den belgisk-slesvigske Kommissions to Indstillinger; ellers møder vi alene de i Teksten indførte, til Tider meget udførlige Brudstykker. Det bliver saaledes ret vanskeligt med Sikkerhed at sige, om vi paa det enkelte Punkt er naaet til Bunds i Sagen, og Tilliden til den anvendte Behandlingsmaade forøges ikke, efter at man paa et bestemt Sted har kunnet kontrollere Methoden. Pag. 253 citeres nemlig midt paa Siden den tyske Note af 13. Maj. Det, der her staar — fra »Den tyske Regering« til Slutningsordet »Grænse« — er et iøvrigt ikke helt nøjagtigt Citat fra Midten af denne Notes 3. Stykke¹; det næste: — »I de territoriale Spørgsmaal« o. s. v. — stammer derimod fra den tyske (Mantel)note af 29. Maj²; det følgende: — »Skøndt den tyske Regering« o. s. v. — er taget fra de medfølgende tyske Bemærkninger til Fredsbetingelserne — Territoriale Spørgsmaal Nr. 8³; Side 254 bestaar Citatet atter af løsrevne Afsnit fra 3. og 4. Stykke i Noten af 13. Maj⁴. Alt dette betyder maaske praktisk set mindre, men naar der herefter Side 255 med Henblik paa Slutningsbemærkningerne i det citerede Stykke spørges om, »hvilke finansielle eller økonomiske Fordele de Allierede . . . havde tiltusket sig« i Mellem-Slesvig, saa viser netop dette polemiske Udfald det farlige ved den anvendte Citeringsform, fordi de paagældende Bemærkninger i den tyske Note set i deres Sammenhæng ikke gælder Mellem-Slesvig, men først og fremmest Saar-Omraadet. Andre Steder kan vi ganske vist ikke paa denne Maade komme bag Uddragene af Akterne, men Muligheden for lignende Skævheder i Benyttelsen er der, og den forhøjes afgjort ved, at Fremstillingen af den belgisk-slesvigske Kommissions Arbejde kun i ringe Grad er pragmatisk; de enkelte Spørgsmaal isoleres systematisk, og deres Udvikling skildres i særlige Afsnit — en Behandlingsmaade, som det senere vil ses, gør det vanskeligt straks at korrigere en misvisende Paastand.

¹ Noterne findes aftrykt i »Materialien, betreffend die Friedensverhandlungen« — den af 13. Maj I 32.

² l. c. II 9.

³ l. c. II 51.

⁴ l. c. I 32—33.

Og hertil kommer, at Tardieu ikke alene har taget sit Parti overfor en bestemt politisk Retning i Danmark. Han skal ogsaa forsvare Fredskonferencens, specielt den belgisk-slesvigske Kommission, Værk overfor den Kritik, der maaske ikke er helt uforstaaelig i Betragtning af, at der jo som Forfatteren selv omstændeligt udvikler Gang paa Gang blev begaaet Fejl netop ved Behandlingen af de slesvigske Bestemmelser omend af andre Instanser end den nævnte Kommission; Bogen har derfor ligesom »La Paix« et stærkt apologetisk Præg. Utvivlsomt er meget af, hvad Tardieu her siger i Selvforsvar, berettiget, men han mangler ligesom under Executiv-Udvalgets Møde den 8. Juli 1919 stadig Forstaaelse for den Betragtning, som dør blev hævdet af Amerikaneren Mr. Dulles, »at man ikke samtidig kan være Dommer og Part i Sagen« (Citat S. 381). Ja, Forfatteren gør sig i den Grad til et med Kommissionen, at det ikke altid er muligt at blive klog paa, hvorvidt det er ham eller dens Medlemmer, der argumenterer, og vi skal senere se, hvorledes han paa et springende Punkt netop som Følge af denne sin Hildethed bliver ude af Stand til at fælde en virkelig historisk Dom.

Endvidere har André Tardieu aabenbart meget svært ved at sætte sig ind ikke alene i Ministeriet Zahles, men ogsaa i den Opfattelse, der fik Rigsdagspartiernes Tilslutning. Han forstaar egentlig ikke, at »den danske Regering afviste denne den historiske Retfærdigheds Kendelse« (S. 43)¹, og slet ikke Erik Scavenius' Standpunkt i Instruksen af 22. Oktober 1918, at »Regeringen i det slesvigske Spørgsmaal ikke kunde tage noget Initiativ« (S. 60). Og dog betegner han det S. 6 som »én af Konferencens bærende Grundsætninger«, at det ikke »blev Regeringerne, der bestemte over Folkene«. Naar dette var Udgangspunktet, hos hvem andre end de danske Slesvigere kunde Initiativet da ligge? Det var, som det hedder i den paagældende Instruktion til dem, man »maatte overlade at rejse Spørgsmaalet i den tyske Rigsdag«². Men Forklaringen paa, at det her i Grunden ganske glipper for Tardieu, maa søges i hans og hans Medforfatters faste Forestilling om, at den danske Regering fra Efteraaret 1918 ikke mere stod frit (S. 301); og Paastanden om, at Kabinettet Zahle-

¹ L'argument historique si cher au cœur français — som det hedder i Forfatterens Værk fra 1921 »La Paix« S. 293.

² Aktmæssig Fremstilling S. 19, hvormed til Forstaaelse af Scavenius' Standpunkt maa sammenholdes hans Tale i Rigsdagens fortrolige Møde 23. Oktober: Det var ikke »et Spørgsmaal, som den danske Stat nu kan tage op. Vi ved ikke engang, om Krigen ikke skal fortsættes. De eneste, der i Øjeblikket kan vise Aktivitet i denne Sag, er de danske Slesvigere« (Referater S. 9).

Scavenius' Politik dikteredes af Aftaler om en Grænseordning med Tyskland, der varieres paa forskellig Maade gennem hele Bogen¹, munder S. 70 o. flg. ud i en Hypothese om, at man senere søgte at realisere disse Intriger om ad Nord-Slesvig. Det er under Synsvinkel af denne Overbevisning, at Forfatterens Bedømmelse af det danske Standpunkt maa ses. Ministeriet var som Følge af sine formentlige Overenskomster med Tyskerne ikke til at lide paa.

For saa vidt det drejer sig om de Nord-Slesvigeres Standpunkt, der kan betegnes som »Aabenraa-Gruppen«, ligger Sagen klar. Deres selvskrevne Fører, H. P. Hanssen, havde fra September 1914 regnet med Skelbæk-Linjen som Danmarks Grænse efter Krigen². Naar han var trofast imod den, behøver det ikke at forklares med »Aftaler« af nogen Art; han krydsede ved at fastslaa en Delingslinje samtidig Tyskernes Plan om at gøre Danskernes Haab illusorisk ved at lade Hertugdømmerne stemme under ét³; en saadan Præcisering af Grænsen var allerede sket paa et Møde mellem ham og hans Kolleger i Landdagen den 9. Oktober⁴. Hans forskellige Skridt i Efteraaret 1918 ligger i umiddelbar Fortsættelse af hans Optræden i den tyske Rigsdag den 23. Oktober paa Linje med de andre Ordførere for de nationale Mindretal. Forhandlingerne med Statssekretær Solf foregik ikke underhaanden; hans Brev af 14. November kom offentligt frem. Det hele gled ind som et naturligt Led i en Politik, hvor H. P. Hanssen ogsaa regnede med Henvendelse til Ententens Gesandter i København⁵.

Noget anderledes forholder det sig med Spørgsmaalet om Muligheden af Aftaler mellem København og Berlin, og da Forestillingen om, at saadanne har været sluttede, utvivlsomt har spillet en Rolle ved den belgisk-slesvigske Kommissions Beslutninger⁶ ligesom for Tardieus og Franz v. Jessens Fremstilling,

¹ S. 64 tales der om »direkte eller indirekte Overenskomst med de Overvundne«; S. 98 om »November-Overenskomsten med Tysklands Regering«; S. 252 om »de afsluttede eller planlagte dansk-tyske Overenskomster fra 1918 og 1919«; S. 434 om »Aftalerne i Berlin om Flensborgs Udelukkelse«; S. 461 om »middelbare eller umiddelbare Aftaler«; S. 465 om »den i Berlin i November 1918 aftalte . . . Grænse«.

² H. P. Hanssen: Fra Krigstiden I 63.

³ ib. II 365.

⁴ ib. II 340.

⁵ ib. II 344 Note. Mindre klart ligger derimod H. P. Hanssens Forhandlinger i det følgende Foraar med Landraad Böhme, som han lod falde efter sit Besøg i Paris; her mangler vi Materiale til Forstaaelse af Motiverne.

⁶ Se foruden Tardieus Fremstilling S. 99 og (passim) Kammerherre Bernhofts Depeche af 10. Maj 1919 Protokol S. 79.

skal vi se lidt nærmere paa, hvad der foreligger af Positiviteter om denne Sag.

Det faste Holdepunkt er her en Henvendelse fra den engelske Chargé d'Affaires, Lord Kilmarnock; i hans Verbalnote af 14. Oktober hedder det, at »Hs. britiske Majestæts Regering har modtaget Meddelelser, hvorefter der findes en vis Mulighed for, at der er indledet Forhandlinger i det Øjemed, at Tyskland frivilligt skulde samtykke i mod Kompensation at afstaa til Danmark den dansk-talende Del af Sønderjylland¹. Men det naturlige Spørgsmaal bliver her, hvad Kilden er til disse »Meddelelser«. Den kan efter Ordvalget at dømme ikke have været den sikreste: »Meddelelser, hvorefter der findes en vis Mulighed for, at der er indledet Forhandlinger«, og kan ikke være de tyske Bladartikler, der i »Slesvig paa Fredskonferencen« ganske vist citeres tidligere (S. 60—61), men som i Tid ligger senere, og hvoraf den i »National Zeitung«, der gik ud paa, at man i Berlin havde modtaget en Note fra en Nabomagt om velvillig Gennemførelse af Traktatbestemmelser fra 1860erne², ubestrideligt gjorde Opsigt i Udlandet. Erik Scavenius mente senere at vide, at Sagen var »taget op af vedkommende diplomatiske Repræsentanter her paa egen Haand i Forbindelse med deres, om jeg saa maa sige, danske Omgang her i Byen«³. Der er en vis Sandsynlighed for, at han i Realiteten har Ret, navnlig skal en amerikansk Chargé d'Affaires have været meget virksom; og stammer Oplysningerne fra København, med andre Ord fra de danske Kredse, der under Krigen havde holdt sig i Kontakt med Ententens Legationer, er der paa dette Tidspunkt utvivlsomt to Ting, som kan have skabt den Mistanke om nye Udslag af det, man benævnedes »Tyskerkursen«, der her fik Udtryk. Den ene var Arbejdet for at skaffe Tilslutning til den saakaldte »Oktober-Adresse«, en Udtalelse, som indeholdt en Appel til det tyske Folk om at lade den nationale Retfærdighed ske Fyldest. Men selv om Ministeriet Zahle stod bag ved denne Plan — og herom er Meningerne delte⁴ — er der alligevel fra et saadant Initiativ et langt Skridt til Paastanden om Forhandlinger vedrørende en frivillig Genafstaaelse af Nord-Slesvig. Saa meget om den Sag. Den anden Kombination, som det muligvis kan have drejet sig om, ser derimod straks mere plausibel ud, for saa vidt det kan antages, at vi møder en Genklang af den i en Artikel, som Folkethingsmand Holger

¹ Verbalnotens Ordlyd i »Slesvig paa Fredskonferencen« S. 67—68.

² Aktmæssig Fremstilling S. 18.

³ Referater S. 22.

⁴ Erik Scavenius' egen Forklaring i Referater S. 78.

Andersen senere skrev i »Ugens Tilskuer« (Bd. X), og hvortil der henvises i »Slesvig paa Fredskonferencen« som den »omhyggelig dokumenterede Redegørelse (S. 66¹). Her anføres som Episode i »Tyskerkursens Saga«, at Rigskansler Prins Max den 9. Oktober 1918 har modtaget den danske Gesandt Grev Moltke, og at denne derpaa Dagen efter var i Audiens hos Kejseren. Efterretninger om disse to Begivenheder i umiddelbar Rækkefølge og naturlig Forbindelse med hinanden var selvsagt egnede til at vække Opmærksomhed. Men Sagen stiller sig anderledes, naar det viser sig, at Audiensen hos Kejseren ikke har fundet Sted. Mødet med Prins Max, der for Resten foregik den 8. Oktober, bliver altsaa tilbage som Gesandts obligate Visit hos den nye Rigskansler, under hvilken Grænespørgsmaalet ikke blev berørt¹.

Det er jo iøvrigt ogsaa lidet troligt, at man allerede 8. Oktober skulde være naaet saa vidt, at Rigskansleren kunde have »indledet Forhandlinger« (som det hedder i Verbalnoten) med den danske Gesandt. Den 3. Oktober havde Prins Max overtaget sin nye Post, og samtidig afgik Fredstilbudet til Præsident Wilson; den 4. fik han sit Kabinet med Repræsentanter for Partierne dannet, og i Forbindelse hermed foregik det Personskifte i Udenrigsministeriet, hvorved Dr. Solf overtog Ledelsen. Den 5. holdt Prinsen sin Programtale, den 7. traadte Marineminister Capelle tilbage, og den 8. godkendte Forbundsraadet Lovforslaget om Ændringer i Rigsforfatningen — for blot at nævne nogle Hovedpunkter.

Man kan i det hele vanskeligt finde Plads til en Optagelse af det slesvigske Spørgsmaal i disse bevægede Dage, men theoretisk set er der selvfølgelig den Mulighed, at det kunde være sket fra dansk Side; det var den Vej, den nye Understatssekretær i Udenrigsministeriet Dr. David den 5. Oktober havde foreslaaet H. P. Hanssen — Danmark maatte »anmelde Spørgsmaalet«², men en saadan Henvendelse vilde stemme meget daarligt med den Tilbageholdenhed, Erik Scavenius under hele Krigen havde vist i Forholdet til vor sydlige Nabo. I November 1914 gør han saaledes gældende, at »al Tale om Kompensation fra tysk Side for Danmarks Holdning burde . . . være udelukket«³, og det ligger ganske i Fort-

¹ Oplysninger af Grev Moltke til Anmelderen.

² H. P. Hanssen l. c. II 327. — I Brevet til J. C. Christensen og Neergaard af 10. Oktober tilføjer han: »Dette ved den nuværende danske Regering. Om det er anmeldt, ved jeg ikke«. ib. 343¹.

³ Aktmæssig Fremstilling S. 7—8.

sættelse af denne Tilbøjelighed for Passivitet, naar han 23. Oktober 1918 i det fortrolige Rigsdagsmøde erklærede, at »fra dansk Side kan der ikke gøres Skridt, vi kan ikke henvende os om Forhandling hverken til den ene eller anden Side«¹. Her har vi utvivlsomt Erik Scavenius' egentlige Standpunkt. Aldrig var der i Instruktionerne til Gesandterne under Krigen taget Stilling til Muligheden af en Genforening².

Man har som Bevis for, at den Slags Forhandlinger virkelig er bleven ført, ogsaa mindet om de Udtalelser, der senere er fremkommen fra tyske Politikere om, at der efter tysk Henvendelse havde fundet »unoffizielle Besprechungen« Sted med Danmark; Danskerne havde ogsaa været rede til en venskabelig Forstaaelse, men Ententen havde meddelt Danmark, at dette vilde være en unneutral Handling³. At et saadant Ønske senere bestod paa tysk Side, er en kendt Sag; Dr. Solf gav jo endogsaa aabent Udtryk for det under sin Samtale med Grev Moltke den 14. November — en Tanke, der som bekendt blev afvist af den danske Gesandt i Overensstemmelse med Instruktions hjemme fra⁴ — men de tyske Opgivelser har en saa almindelig Karakter, at det ikke er muligt at se, hvad Tidspunkt de sigter til, og ejendommeligt nok mener den tyske Statskommisær, Dr. Köster, i sin Bog »Der Kampf um Schleswig« (S. 53), at hvad der er tænkt paa, er f. Eks. Dr. Breitscheids Tankeudvekslinger med Prof. Friis og H. P. Hanssen⁵. Ogsaa Paastanden om, at Entente-Regeringerne havde betegnet saadanne Drøftelser som unneutral Handling, har i og for sig Hjemmel i Verbalnoten af 14. Oktober, hvor der henvises til »de alvorlige Farer, den [danske Regering], baade politisk og økonomisk, vil udsætte sig for ved i et Øjeblik som det nuværende at stille sig paa Tysklands Side«. Men hermed er jo ikke bevist, at de »Besprechungen«, der omtales, er identiske med de »Forhandlinger«, Verbalnoten tog Sigte paa, eller at de er foregaaet inden den 14. Oktober, da denne blev afleveret. Her er vi nemlig ved det springende Punkt. Efter at den danske Udenrigsminister havde modtaget dette Varsko, og efter at det i den følgende Tid havde regnet Advarsler ned over ham baade ude og hjemme fra, svinder Rimeligheden for, at han

¹ Referater S. 9.

² Aktmæssig Fremstilling S. 14.

³ De vigtigste samlede af Holger Andersen i »Ugens Tilskuer« Bd. X S. 29—30.

⁴ Protokol S. 58.

⁵ Köster holder sig alene til, hvad der er offentlig bekendt, men ved naturligvis udmærket Besked med disse Ting.

senere skulde være slaaet ind paa den farlige Vej, selv om han utvivlsomt havde Dragelser mod at følge den¹. Hans Forklaringer er her meget bestemte. Den 25. November udtalte han saaledes i Rigsdagspartiernes politiske Forhandlingsudvalg: »Selvfølgelig har der været Samtaler om Spørgsmaalet . . . men vi har afvist Forhandling«². Med andre Ord: Erik Scavenius har, da Sagen blev oplagt, drøftet den med den tyske Gesandt, og hvorledes dette kunde undgaas overfor Repræsentanten for en Magt, med hvilken vi opretholdt diplomatisk Forbindelse, er ikke let at se. Noget andet er, at han muligvis har ført disse Samtaler længere, end heldigt var. Der er Ting, som kan tyde paa, at man her er gaaet stærkt i Detaljer; den mærkelige Lighed, som findes mellem den Maade, hvorpaa Afstemningskommissionen foreslaas sammensat i Instruktion for Kammerherre Bernhoft af 14. Januar 1919³ og i de tyske Modforslag fra Versailles⁴ kan vanskelig forklares anderledes end, at dette Punkt har været overvejet mellem Erik Scavenius og Brockdorff-Rantzau⁵. Maaske er der ogsaa i dette Grundlag for en politisk Aktion, men man kan ikke, som det senere skete fra fransk Side overfor Kammerherre Bernhoft, tale om »Traktationer«⁶, eller som Tardieu og Franz v. Jessen hævde, »at Omridsene af en Politik [begyndte] at kunne skimtes« i Oktober 1918 (S. 61). Med det Materiale, der staar til vor Raadighed, lader det sig heller ikke gøre i et Værk, der betegner sig selv som en »aktmæssig Skildring« (S. 429¹), at fremsætte Paa-stande om, at der forelaa »Aftaler« eller »Overenskomster« (jfr. ovf.). Prof. Friis' formløse Samtaler med Dr. Solf falder heller ikke ind under denne Kategori.

Men hvorledes man iøvrigt bedømmer Sagen, saa er én Ting vitterlig: De nævnte »Besprechungen« og den Udlægning, Ministeriets danske Modstandere gav dem, har skabt en Mistro til den danske Regering blandt Sejrherrermagterne, som kom til at præge deres Beslutninger om den slesvigske Sag paa Paris-Konferencen (smlgn. S. 99), og Ministeriet Zahle svækkede, som Tardieu paaviser, yderligere sin Stilling ved, at dets officielle Udtalelser efter fransk Opfattelse undlod at gøre Forskel paa Under-

¹ Se f. Eks. Referater S. 8. Principielt var Alex. Foss ikke uenig med ham heri. ib. S. 19.

² Protokol S. 9.

³ ib. S. 67.

⁴ »Materialien« III 51.

⁵ Smlgn. »Slesvig paa Fredskonferencen« S. 256. Overensstemmelsen paa dette Punkt er først paapeget af en af »Ugens Tilskuer«s politiske Medarbejdere Bd. X S. 115.

⁶ Protokol S. 79.

trykkere og Befriere, og at Statsministeren i en Tale til H. P. Hanssen undgik direkte at sætte det slesvigske Spørgsmaals forestaaende Løsning i Forbindelse med de allierede og associerede Magters Sejr (S. 80—81). Det var under Indtryk af alt dette, at Konferencens belgisk-slesvigske Kommission den 21. Februar 1919 tog fat paa sit Arbejde (smlgn. S. 95—96).

I Følge Tardieus Fremstilling undrede dens Medlemmer sig straks over, at den ikke som i tilsvarende Tilfælde, hvor det drejede sig om andre nationale Fordringer, blev stillet overfor »et Maximums-Krav, som det næsten altid viste sig nødvendigt at indskrænke« (S. 39, smlgn. 99). Det overraskede dem ogsaa, at Danskerne nu ønskede mindre end i 1864 og 1866, navnlig dvæler Skildringen ved den danske Memoire af 23. August sidstnævnte Aar, hvor en Afstemningsgrænse fra Gelting Bugt til Soholm Aa bringes i Forslag¹ (S. 49—51). Der henvises yderligere anden Steds (S. 138) til, at »Sindelaget« i anden Zone »havde holdt sig dansk indtil Aarene efter 1870« og gentagende anføres Bemærkninger af Franskmanden Laroche om de i Mellem-Slesvig af Tykerne særlig underkuede »Befolkninger« (S. 142 og 150). Fra dansk Synspunkt vil der imidlertid intet mærkeligt være i det, Kommissionen undrede sig over, man henholdt sig fra vor Side naturligvis til Erfaringerne fra Halvtreserne med Gennemførelsen af Sprogordningen i Mellem-Slesvig og til Udfaldet af Valgene siden 1867. Allerede de første til den nordtyske Rigsdag havde jo nemlig modbevist den nævnte »Memoires« Paastand om »indfiltrede« Nationaliteter; de markerede den klare Skillelinje, der bortset fra Flensborg og Vesterland-Føhr med Amrom i alt væsentligt stod fast gennem Aarene op til Krigen. Det var i Overensstemmelse med disse Valgresultater, at Grev Frijs og Gehejmelegationsraad Vedel — som vi nu ved det fra Akterne i »Det nordslesvigske Spørgsmaal 1864—1879« — straks tog deres Standpunkt til en mulig Genafstaaelse, og det er til dem og de paafølgende, der bekræftede dem, at man i Danmark altid har henholdt sig, saaledes som det bl. a. vil fremgaa af et Kort, som H. V. Clausen har udarbejdet til »Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaal« (S. 328). Men til en Redegørelse for denne Betragtningensmaade finder Forfatterne ingen Anledning; Stillingen i Tiden mellem Krigene strejfs kun i en Gengivelse af en af Neergaards Taler (S. 275)², om Valgene i 1867 faar man kun i Forbigaaende

¹ Fremdraget af Franz v. Jessen. Smlgn. hans Bog: *L'Intervention de la France dans la question du Slesvig* S. 137.

² Maaske ogsaa S. 92, men tales der her om mere end »det sydlige Mellemslesvig«?

at vide, at der var dansk Flertal i Flensborg (S. 42—43, 433, jfr. 452). Sagen er, at Forfatterens egen Forklaring paa det danske Standpunkt er en anden, og at Tardieu gør sig til et med Kommissionens endelige Indstilling, som fremkom den 19. Marts, og hvori der ikke tages Hensyn til de Forhold, som der ovenfor er henvist til. Den præges tvært imod af de historiske Begrundelser, der i Følge hans egen Udtalelse (jfr. ovf.) er Franskmændene saa kære, og som Kommissionens amerikanske Medlem aabenbart ogsaa sluttede sig til. »Alt,« hedder det her, »ledede til at tro, at de danske Sympathier er de talrigste« i Mellem-Slesvig (S. 473, Sp. 2); Sproget i de sydlige Egne var ikke noget afgørende »Bevis for Nationaliteten«, »Minder om en fælles Fortid« kunde gøre sig gældende (S. 477—78 Sp. 2). — Alt sammen det, Kommissionens Medlemmer havde hørt af Danevirke-Bevægelsens Ordførere. Og den danske Regering løb ogsaa her op mod en anden Vanskelighed: Tilbøjeligheden til at skænke uofficielle Repræsentanter større Tiltro end officielle. Mærkeligt nok i dette Tilfælde, for den belgisk-slesvigske Kommission maatte allerede den 21. Februar i hvert Fald paa ét Punkt have kunnet konstatere en Urigtighed i det Memorandum, den havde modtaget fra nævnte Side: Paastanden om, at H. V. Clausen var Talsmand for en Grænselinje »der fuldstændig udelukker fra Afstemning Flensborg og de Danske i Mellem-Slesvig«. Samme Dag havde Kammerherre Bernhoft nemlig overfor Timandsraadet foreslaaet en Fastlægning af Plebiscitomraadet, der gjorde denne Beskyldning til Skamme. Der var ikke Tale om at udelukke Flensborg »fra Afstemning«, denne skulde udstrækkes til den Del af Mellem-Slesvig, der senere betegnes som 2. Zone.

Noget af det virkelig nye, som Tardieus Værk bringer, er nu Oplysningen om, at den belgisk-slesvigske Kommission allerede i sit første Møde den 26. Februar tog Beslutning om kun at »benytte den danske Regerings [ovennævnte] Anmodninger som Grundlag for sine Drøftelser uden at betragte sig som bundet af deres Ordlyd«. Meningen var, som den fungerende Formand, Laroche, skrev Dagen efter, ikke at »udelukke Muligheden for at udvide Folkeafstemnings-Omraadet« (S. 101). Paa den anden Side er det dog misvisende, naar Forfatteren S. 11 skriver, at Kommissionen allerede 26. Februar traf »sin principielle Afgørelse« »og udtalte sig for Oprettelsen af en tredje Afstemnings-Zone« (smlgn. S. 463). Det er navnlig paa dette Punkt, at hans systematiske Behandling af Stoffet gør det besværligt efter denne bestemte Indledningsudtalelse at faa fat i, hvad der virkelig skete, og med Bogens eget Materiale at berigtige Fejlen, men faktisk

dukker Zone-Betegnelsen først op sammen med Indstillingen af 8. Marts (S. 116, 141—42, jfr. 470 o. flg.); i Mødet den 26. Februar tales der stadig blot om Nord- og Mellem-Slesvig (S. 136—37), og hvad der sker ved denne Lejlighed, er, naar alt kommer til alt, kun, at man tager Beslutning om at anmode det øverste Raad om, »at det i Fredspræliminærene maa blive fastslaaet, at Tyskland under alle Omstændigheder skal rømme Slesvig indtil Linjen Kappel—Tønning, og det er muligt, at der Nord for denne Linje skal finde en Folkeafstemning Sted« (S. 110). Nogen endelig Afgørelse var ikke truffen; Italieneren Ricci Busatti forbeholdt sig at undersøge Spørgsmaalet nærmere. Forskellen fra det Tardieu siger S. 11 er naturligvis ikke saa stor, men Udviklingen er faktisk mere gradvis, end man dér faar Indtryk af. Det var »den af den danske Regering krævede Rønnings-Grænse« (S. 109), man havde fæstet Opmærksomheden ved, og herfra arbejdedes der saa videre.

Afgørelsen faldt imidlertid allerede den 1. Marts; »Linjen Kappel—Tønning blev fastsat som Grænse for Folkeafstemningen« (S. 110), og den 8. var de forskellige Beslutninger udformet i en Indstilling fra Kommissionen. Det er saaledes en Misforstaaelse, naar den danske Gesandt senere udtalte Formodning om, at »Bestemmelsen om en 3die Afstemningszone først blev taget paa et sent Stadium, efter at man havde Grund til at tro, at Sagen var behandlet færdig«¹. Hvad der senere kommer til, er tredje Zones Udvidelse, saaledes at den ogsaa omfattede Ejderstedt (S. 119 ff.). Og det er ganske sikkert denne Forandring og ikke Oprettelsen af den sydligere Zone, som den amerikanske Delegerede (Mr. White) har tænkt paa, der senere udtalte sig til Kammerherre Bernhoft paa ovennævnte Maade². Under det mægtige og mangeartede Arbejde, som Konferencens Medlemmer udførte i et begrænset Antal Uger, var det naturligvis ikke let straks i en Samtale at være klar over Enkeltheder og at huske de forskellige Forandringer. Men den Misforstaaelse, der altsaa her rent historisk set er bleven berigtiget, har sin Oprindelse længere tilbage og bunder i det Indtryk, som det danske Gesandtskab og den dansk-slesvigske Delegation straks havde faaet og havde maattet faa af, at den belgisk-slesvigske Kommissions Indstilling »paa alle de principale Punkter [er] i Overensstemmelse med vore

¹ Protokol S. 77.

² Protokol S. 87—88. Noget lignende sagde Amerikaneren Haskins og en Embedsmand i det franske Udenrigsministerium til Bernhoft, senere ogsaa Tardieu (Meddelelse fra H. V. Clausen, der bygger paa samtidig Optegnelse).

Ønsker« — som det hedder i Bernhofts Telegram af 9. Marts¹. Og her staar vi ved et Forhold, hvis Virkninger kom til at række langt, og som det nu er muligt at udtale sig om efter Offentliggørelsen af H. P. Hanssens ovennævnte Brudstykke fra en Dagbog.

Der synes nemlig ikke mere at kunne herske Tvivl om, at der indenfor den belgisk-slesvigske Kommission har været en Forstaaelse om gennem Fortielse af de virkelige Beslutninger at vildføre ikke blot den mistænkte danske Regerings diplomatiske Repræsentanter, men ogsaa Rigsdagspartiernes og de danske Slesvigeres Udsendinge. Deres Enighed virkede aabenbart generende (smlgn. Tardieu S. 110—11); man havde haabet at faa de dybtgaaende Brydninger frem, som Danevirke-Mændene stadig fortalte om. Mødet den 6. Marts mellem Delegationen, der fastholdt den af Gesandten allerede 21. Februar foreslaaede Afstemningsgrænse i Mellem-Slesvig, og Kommissionen blev jo allerede noget af et Mummespil, efter at der den 1. Marts var taget Beslutning om at indstille en anden og sydligere Linje til det øverste Raad (jfr. ovf.). Og under Forhandlinger og Samtaler i de samme Dage mellem Danskerne og Kommissionens enkelte Medlemmer gav disse øjensynligt misvisende Oplysninger om, hvorledes Forholdene virkelig laa. Hvad Bernhoft byggede sin tidligere citerede Opfattelse paa, var en Samtale, som han, H. P. Hanssen og H. V. Clausen den 8. Marts havde med et af Kommissionens Medlemmer, Direktør i det franske Udenrigsministerium, Laroche, der havde ønsket at høre deres Mening om forskellige Punkter i Indstillingen. Tardieu fremstiller Sagen saaledes, at Laroche's »Diskretionspligt« hindrede ham i at gøre dem bekendt med andre Afsnit af Indstillingen end dem, de paa Forhaand kendte i Hovedsagen« (S. 258). Men en saadan Fremgangsmaade var jo ubestrideligt vildledende, og i Følge den Beretning, som de tre Danske nedskrev umiddelbart efter Samtalen, udtalte Laroche, at »Kommissionen har besluttet at drage Rømningslinien sydom Slesvig By«, og at »det nordslesvigske Afstemningsomraade gaar til den af Vælgerforeningen fastsatte Linie og det mellemslesvigske Afstemningsomraade derfra ned til den af Kammerherre Bernhoft fastsatte Grænse for dette Omraade«². Navnlig med Bemærkningen om Rømningslinjen havde Franskmanden fjærnet enhver Mistanke om, at der var mere end det, man kendte; hans Tilhørere maatte tro, de havde hørt hele Indstillingen. Paa samme Maade gik det Delegationens Medlemmer. Den 5. Marts spørger

¹ Protokol S. 74. Smlgn. den Beretning, Delegationen 21. Marts meddelte Ritzaus Bureau.

² Sj. Aarbg. I. c. 182—83.

et Medlem af Kommissionen¹ saaledes Alexander Foss, »hvorfor man ikke fra dansk Side ønskede Afstemning helt ned til Slien«² — intet om, at der allerede 1. Marts var taget Beslutning om en saadan. Den 10. Marts spørger Englænderen Headlam Morley Andreas Grau, »om det ikke havde været rigtigere at udstrække Afstemningsomraadet« til Danevirke-Linjen³. Den 5. Marts havde Etatsraad H. N. Andersen været i Forbindelse med Englænderne, der nu gik »ud fra de Synspunkter, som Kammerherre Bernhoft havde gjort gældende«⁴. Endelig mødtes Franz v. Jessen 7. Marts med Amerikaneren Haskins, der talte om »Rømning af en tredje (endnu ikke defineret) Zone i Slesvig«⁵. Franz v. Jessen mener ikke, at det har drejet sig om forsætlig Hemmeligholdelse⁶. Den Forklaring laa lige for, hvis vi kun havde med en enkelt Samtale at gøre, men Fænomenet gentager sig saa tidt, at Muligheden for Misforstaaelse synes at maatte forsvinde. Hvad Meningen var med dette Hemmeligheds-Kræmmeri, lader sig vanskeligt forklare. Men det har utvivlsomt været medvirkende til at fremkalde de voldsomme Indsigelser, hvormed Bestemmelserne om Slesvig i de allierede og associerede Magters Fredsbetingelser blev mødt fra dansk Side, da de endelig blev bekendte⁷, og som bidrog til at ændre en Kendelse, som Tardieu mener sjældent har »været omhyggeligere overvejet, bedre begrundet og mere uselvsk« (S. 462).

Det er snart otte Aar efter disse Begivenheder maaske noget vanskeligt straks at forstaa den voldsomme Bevægelse, der paa dansk Side fremkaldtes ved Efterretningen om, at Afstemningen

¹ Vistnok Amerikaneren Haskins (Referater S. 72).

² Sj. Aarbg. I. c. 109.

³ ib. 192.

⁴ ib. 170.

⁵ »Berlingske Tidende« 24-IX-1919 Aften S. 2. Splt. 4—5.

⁶ ib. 4-X-1919 Aften S. 1.

⁷ Den Virkning, Kendskabet til disse Betingelser gjorde paa Gesandtskabet, Regeringen og Partierne, var saa meget stærkere, som det atter er misvisende, naar Tardieu skriver (S. 259), at Hemmelighedsfuldheden ogsaa blev iagttaget overfor Dannevirke-Bevægelsens Repræsentanter; Diskretionspligten udstraktes f. Eks. ikke til Mdm. Quirielle og hendes Kreds (Holger Andersen: »Grænsevagten« Juni 1926 S. 175); derfra kunde Dr. Collin og Grev Holstein saa faa den Viden om Afgørelsen (»Slesvig delt« S. 77—78, Franz v. Jessen i »Berlingske Tidende« 25-IX-1919 Aften S. 2 Sp. 4), som de i hvert Fald ved Slutningen af April havde ladet gaa videre til Meningsfæller her hjemme. Tardieus Paastand modificeres da ogsaa i en Note til Teksten (I. c.). Overfor det danske Gesandtskab herskede der derimod en Tavshedens Sømmensværgelse, der ogsaa kaster Lys over Udtalelserne i Marts. Den udstraktes ligeledes til Franz v. Jessen, der ikke var Danevirkemand (»Berlingske Tidende« 25-IX-1919 Aften).

ogsaa skulde udstrækkes til det sydlige Mellem-Slesvig. Den naaede langt ud over Regeringspartierne; ogsaa Neergaard opfattede en saadan Eventualitet »som en Ulykke«¹. En nærliggende Betragtning er naturligvis, at netop for de danske Kredse, der ansaa Egnene Syd for Skelbækken for overvejende tyske, maatte der ingen Fare være ved at lade dem stemme, og det er ogsaa ud fra dette Synspunkt, at Tardieu argumenterer i »Slesvig paa Fredskonferencen« (S. 269) mod den Holdning, de tre af Rigsdagsgrupperne indtog². Men Sagen er mere sammensat. Ganske vist var man i de Kredse, der havde fastlagt den Retningslinje, Regeringen fulgte, ganske forvisset om, at der kun vilde findes et Mindretal af danske Stemmer i Mellem-Slesvig, men samtidig havde man ingen Midler til at afgøre, hvor stort et Tal af overbeviste Tyskere der af økonomiske Grunde, for at undgaa Deling eller for at skabe en stærk tysk Irredenta i det genafstaaede Slesvig³ kunde tænkes at stemme for Danmark. Det viste sig Aaret efter, at disse Hensyn ikke kom til at spille nogen Rolle af Betydning, men dels kunde man ikke med Sikkerhed vide dette forud, dels var Chancen for en Stemmeafgivning udfra de ovenfor berørte Motiver afgjort større i 1919 end i 1920; Sindene faldt jo efterhaanden mere til Ro i Tyskland. Men i Foraaret 1919 ventede man allerede Afstemningen i Somrens Løb. Til det, der i Fredsbetingelserne hed 2. Zone, havde man omend med nogen Betænkelighed strakt sig i Kammerherre Bernhoffs Forslag til Timands-Udvalget den 21. Februar; det indbefattede alle Sogne, hvor det danske Sprog endnu lød, og tog samtidig Hensyn til Resultaterne paa Før og Amrom i 1867. Men længere vilde man ikke gaa.

For enhver uhildet Læser maa det være klart, at det er denne Betragtning, der ligger bag ved det Telegram, som den danske Gesandt i Paris sendte hjem den 7. Maj om Aftenen, da han havde lært »den overraskende Bestemmelse om Afstemning i en tredje Zone« at kende, og hvori han og H. V. Clausen henstillede, at Regering og Rigsdag fremkom med en Udtalelse om, »at de staar fast paa det hidtilværende Grundlag og ikke vil godkende en Indlemmelse i Danmark af Egne, som aldrig, fra den Tid Modsætningen mellem Dansk og Tysk blev bevidst, har vist Spor af dansk Nationalfølelse«⁴. Nærer man Tvivl angaaende Meningen

¹ Protokol S. 34.

² Ogsaa her gentages Ræsonnementet se S. 301—02, 458.

³ Om den saakaldte Rendsborg-Bevægelse se Köster: Der Kampf um Schleswig S. 72 ff. smlgn. 146.

⁴ Protokol S. 75.

med den knappe Udtryksmaade i Telegrammet, behøver man kun at læse den paafølgende Depeche af 10. Maj; her anføres »vore Betæneligheder ved at faa en samlet stor tysk Befolkning, og særlig da Tyskerne i Sydslesvig under de nuværende Forhold i Tyskland formentlig vil stemme dansk af rent pekuniære Grunde«¹. Alligevel fører Forfatterne af »Slesvig paa Fredskonferencen« straks det polemiske Skyts frem mod denne Udtalelse i Telegrammet: Fredskonferencen havde ikke »vedtaget en Indlemmelse i Danmark af Egne med tysk Flertal. Den havde besluttet, at der i det fra Hedenold danske Slesvig til Ejderen skulde gives Befolkningen Adgang til at udøve Selvbestemmelses-Retten«². — Ja, men hvad det danske Gesandtskab frygtede, var, at Sejrherrermagterne efter en Stemmeafgivning ud fra mange andre end nationalpolitiske Hensyn maaske endda paa et spinkelt Grundlag skulde tildele os Egne, som — hvordan end Forholdene var i Hedenold — aldrig havde »vist Spor af dansk Nationalfølelse« »fra den Tid Modsætningen mellem Dansk og Tysk blev bevidst«.

Var en Frygt for noget saadant berettiget? Spørgsmaalet om Tyskernes Holdning i Mellem-Slesvig er allerede behandlet ovenfor, og hvad de allierede og associerede Magter angaar, saa kunde den Kommission, de vilde sende til Plebiscitomraadet jo ikke granske Hjærter og Nyrrer ved Stemmeafgivningen³. Men de af Magternes Delegerede, der havde haft med Spørgsmaalet at gøre, hævdede forøvrigt altid, at Meningen med at udvide Afstemningsomraadet havde »været at fjerne enhver Anledning til Agitation i Fremtiden«⁴, at Bestemmelsen skulde være »a safety valve mod senere Bebrejdelser fra Sydslesvigernes Side«⁵, og at det ikke var »Hensigten at paatvinge os en stor tysk Befolkning«⁶. Alt dette var meget godt, men der faldt ogsaa andre Udtalelser, som afgjort maatte vække Betænelighed paa dansk Side. Meningen var at degagere Flensborg⁷; blev denne By nemlig dansk, vilde det være en Fordel, »om hele Kysten til Gelting

¹ Protokol S. 79.

² Anf. Værk S. 262. Polemiken forberedes allerede S. 93 og rekapituleres S. 456—57.

³ Naar Prof. Haskins 8. Maj sagde til Bernhoft, at man ikke vilde tage Hensyn til »pocket-book-Stemninger« (anført i utrykt Brev fra H. V. Clausen) er det mere end naivt.

⁴ »A History of the Peace Conference« udg. af H. W. A. Temperley II 203.

⁵ Protokol S. 78.

⁶ ib. S. 89.

⁷ ib. S. 89.

Bugt ogsaa kunde blive det¹; i det hele vilde man »skabe en Mulighed for en mere praktisk Grænse end vor sydligste Linie«². Der var her afgjort fremført Momenter, som havde meget lidt at gøre med de nationalpolitiske Synsmaader, de danske Rigsdagspartier stadig holdt fast ved³. Yderligere saa man, hvorledes de allierede og associerede Magters Fredsbetingelser f. Eks. i Øvre-Slesien fulgte ganske andre Principper end disse⁴. Og endelig var der jo Hemmeligholdelsen af de videregaaende Beslutninger for Gesandtskabet, et Forhold, der nødvendigvis maatte skabe Mistænksomhed paa dansk Side.

Som bekendt gled Bestemmelserne om Afstemningen i tredje Zone ud af den endelige Fredstraktat. I sin videre Sammenhæng var dette en Følge af, at der nu hen paa Forsomren var begyndt at gøre sig en Stemning gældende for at vise Tyskerne Imødekommenhed; dens Talsmand var navnlig Lloyd George, og Tardieu har i sit nye Værk sammenstillet en Række interessante Udtalelser, der belyser de kæmpende Opfattelser mellem Sejrherrene paa dette Stadium af Fredskonferencen. Imidlertid lægger han heller ikke Skjul paa, at naar de Fire Store under Bestræbelserne for at finde Indrømmelsesobjekter bl. a. standsede ved de slesvigske Paragraffer, saa var Grunden ikke alene de Indvendinger, der var kommen fra tysk Side; han udtalte selv som

¹ Protokol S. 78.

² ib. S. 89.

³ Ogsaa det Konservative Folkeparti, selv om det ikke vilde vedtage nogen ny Udtalelse (Referater S. 95 smlgn. Protokol S. 38.)

⁴ I Øvre-Slesien bestemte de endelige Fredsbetingelser jo senere, at der skulde afholdes et Plebiscit. — Hvor meget man paa dette Tidspunkt udenfor Konferencens snævrere Kredse vidste om Planerne vedrørende Belgiens Grænse og Saar-Ordningen, lader sig vanskeligt afgøre, men hvad vi nu ved om disse Spørgsmaals Skæbne under Forhandlingerne i Paris, vil give konkret Efterbegrundelse af mere almindelig Frygt i Samtiden for, at det ikke alt sammen var Nationalitetsprincip og Selvbestemmelsesret paa Fredskonferencen. Tardieu har selv berettet, hvorledes Franskmændene ønskede at skyde Belgiens Grænse frem til Schelde og give Holland Kompensation paa tysk Grund — det var helt i Wiener-Kongressens Aand — og hvorledes de argumenterede med det sydlige Saar-Omraades Forbindelse med Frankrig før 1815 (»La Paix« resp. 246 og 277 ff.). Endnu 28. Februar 1918 tales der forøvrigt i et Memorandum — udarbejdet af Tardieu (»La Paix« 164) — om Tyskland »diminuée de la Posnanie du Slesvig de l'Alsace-Lorraine« (Papers respecting Negotiations for an Anglo-French Pact«. Engelsk Blaabog: »France No. 1 1924« S. 37 jfr. 14*), medens Englænderne har »certain portions of Schleswig« (ib. S. 83). Der var Folk i Frankrig, som gerne havde givet Danmark det mest mulige og ikke alle var loyale nok til som »Le Temps« Udenrigsredaktør, M. Herbette, at indrømme, »at vi gaar ved Bedømmelsen af disse Forhold vel nok for meget ud fra vore egne Interesser« (Sj. Aarbg. l. c. 181).

Formand for Eksekutivudvalget den 8. Juli, at hvis Danmark »ikke havde intervenseret i Maj, vilde det øverste Raad ikke have foretaget Ændringer« (Citat S. 372). Men naar de Skridt, der dengang blev taget fra Gesandtskabets Side — ikke i Form af formelle Protester, men som Forestillinger — mod Forventning havde gjort Indtryk, saa var der maaske her et medvirkende Moment, som Forfatterne ikke synes at være opmærksom paa; i hvert Fald omtales det ikke. Men for at forstaa dette, maa vi gaa tilbage til et tidligere Punkt af Udviklingen.

Den 22. Marts var den belgisk-slesvigske Kommissions Indstilling enstemmig vedtaget og færdig trykt (fraregnet Bestemmelserne om Ejderstedt, der kom med i en Tillægsindstilling (S. 11—12, smlgn. 119 ff.). Den 26. behandlede Sagen i Central-Kommissionen for territoriale Spørgsmaal, hvor der kun blev foretaget formelle Ændringer (S. 211—13), men da Forslagene to Dage senere naaede frem til Udenrigsministrenes Raad, underkastede Balfour dem en sønderlemmende Kritik; vedrørende Fremgangsmaaden i første Zone havde han »ingen Bemærkning at gøre«, skønt en Afstemning efter hans Mening kunde spares; det var Kommissionens mellemslesvigske Forslag, han legede dialektisk Himmelspræt med, men ud fra den usvigelig rigtige Grundbetragtning, at Flensborg vilde forblive tysk (S. 215—16). Ad rent logisk Vej, maaske indirekte paavirket af det Oplysningsarbejde, der jo ogsaa fra dansk Side var gjort i London, naaede den engelske Udenrigsminister her i Virkeligheden tilbage til den Linje, hvorfra man paa Aabenraa-Mødet den 16. og 17. November havde taget sit Udgangspunkt. Tardieus Svar som Kommissionens Formand gik ud paa, at ganske vist var tredje Zone dens Værk (S. 219), men iøvrigt skyldtes »den valgte Fremgangsmaade« ikke »de allierede og associerede Magters Initiativ, men et af den danske Regering udtalt Ønske«; den »har Ansvaret for, at det er blevet vedtaget at lade Afstemningen foregaa i Zoner« (S. 218). At dette Svar kun formelt set stemmede med de virkelige Forhold, stod sandsynligvis dengang uklart for Tardieu, der maaske ikke fuldt har forstaaet den afgørende Ændring, der efter dansk Opfattelse var sket gennem Tilføjelsen af tredje Zone, men Forfatterne af en historisk Fremstilling, der ikke selv var Part i Sagen, vilde utvivlsomt have gjort opmærksom paa Forholdet. Imidlertid virkede Svaret øjensynligt stærkt. I det øverste Raad anbefalede Balfour nemlig 15. April Indstillingen trods dens »tilsyneladende Meningsløshed« udfra den Betragtning, at Danskerne, der »synes mindre bekymrede [angaaende Flensborg] end jeg«, havde insisteret derpaa (S. 223), og Præsident Wilson udtalte sig for at

godkende Planen, »naar Danskerne billiger« den (S. 224). Men netop naar dette var sket under de urigtige Forudsætninger, som Kommissionens Formand havde skabt med sin Forklaring, maatte Indtrykket af de danske Indsigelser, der fulgte i Maj, blive saa meget stærkere. For saa vidt kunde Erik Scavenius have Ret, naar han 28. Juni udtalte: »Det er den Modtagelse, det danske Folk har givet 3die Zone, der har ændret Fredstraktaten«¹.

André Tardieus og Franz v. Jessens Bog vil altid blive et Kildeskrift til Genforeningens Historie paa Grund af det Materiale, dets Hovedforfatter har raadet over, og af hvilket der gives meget fyldige Brudstykker. Den Maade, paa hvilken disse glider ind i en til Tider tung, til Tider fængslende Fremstilling, der er udarbejdet med bestemt Maal og hele den Kraft, som ligger i Ensidighed, gør imidlertid dette værdifulde Stof mindre tilgængeligt for virkelig historisk Forskning. Hensigten med denne Anmeldelse har derfor været dels at rede nogle af de agitatorisk slyngede Traade ud, dels at klargøre det Standpunkt, som blev det sejrende paa dansk Side; naar der syv Aar efter selve Begivenhederne kan fremkomme et Værk, der viser saa ringe Forstaaelse heraf som det foreliggende, synes et saadant Forsøg baade berettiget og nødvendigt. Og i denne Sammenhæng skal der som Slutning endnu siges én Ting.

Det hævdes i »Slesvig paa Fredskonferencen« S. 458, at »ingen af de Stater, der havde Ønsker at gøre gældende paa Fredskonferencen i Paris . . . mødte saa uforberedte som Danmark«. Det kan maaske passe paa Ministeriet Zahle, for hvilket Krigens Afslutning vel nok kom lige saa overraskende som dens Begyndelse, men kan det virkelig siges om den Kreds af Mænd, som netop derfor kom til at lægge den nationalpolitiske Linje fast, Regeringen fulgte; med andre Ord: var der noget Steds i Europa — Polen og Czeko-Slovakiet medregnet, som i nævnte Forbindelse fremholdes til vor Beundring — hvor man var mere klar over, hvordan den folkelige Stilling virkelig formede sig i de omstridte Egne? Og hvad der her var regnet med, fik sin fulde Bekræftelse i 1920. Tardieu vil ganske vist ikke tage Afstemningen den 14. Marts som gyldigt Bevis (S. 464); hertil er kun blandt meget andet at sige, at den virkede saaledes og med hele sin elementære Kraft paa den internationale Kommission, der havde fulgt Udviklingen paa Stedet.

Der behøvedes iøvrigt ingen Heksekunster for at opnaa Klarhed over Forholdene. Egentlig var Kortet over Afstemningen i

¹ Protokol S. 46.

1867 Vejledning nok. Erfaringerne herfra var blevet underbyggede af senere Valgresultater gennem mere end fyrretyve Aar; ogsaa de faa afgørende Forskydninger, der i dette Tidsrum var indtraadt, laa ganske klare. Det var dette, som de Kredse, der fik den afgørende Indflydelse, holdt sig til. Man kan være uenig med deres Betragtningssmaade; man kan ønske at trække Grænser efter andre Principper; Synspunktet kan opfattes som galt, men det er i hvert Fald ikke til at tage Fejl af, og det har faaet videre Bekræftelse ved de Valg, der har fundet Sted syd for den nuværende Grænse siden 1920. Det dikteredes iøvrigt ikke alene af Ønsket om, saa vidt muligt at bevare Danmark som ublandet Nationalstat, men samtidig af Viljen til at gøre Ret og Skel ogsaa til den anden Side, efter at de danske Slesvigere i mere end et halvt Aarhundrede havde lidt under Uretten. Var det dette, der dæmrede for Direktør Laroche, da han efter Kammerherre Bernhoffs Redegørelse i Timandsraadet den 21. Februar 1921 sagde til ham: »c'est la raison, la droiture et l'honnêteté même»¹.

Erik Møller.

Sofus Høgsbro: Brevveksling og Dagbøger udgivet af Hans Lund. I—II. 1923—25.

Langsomt, saare langsomt rykker den parlamentariske Tredivaarskrig op i Rækken af historisk belyste Perioder. Med den Hastighed, der nu jager Udviklingen frem, er den for længst blevet Historie. Det gælder afgjort Tiden til 1894 og vel ogsaa Aarene til 1901. De juridiske og sociale Problemer er modne til historisk Belysning. Naar det alligevel tager Tid, før vi faar den, skyldes det for en stor Del de personlige Hensyn. Der lever endnu for mange af de Mænd, der stod forrest i Halvfjerdserne og Firserne, til at de saglige Problemer ret vel lader sig løfte op i den skyggeløse Luft, hvor Bedømmelsen foregaar sikrest. Men der er rigtig nok ogsaa den Ulempe, at de virkende Hovedpersoner kun i ringe Grad har skabt Materiale til Bedømmelsen. Høgsbro-Bogen er den første Samling Breve og Dagbøger fra en af de store Venstreførere, og det tør vistnok siges, at den vil blive staaende selvanden i Litteraturen. Hørup har næppe efterladt sig andet end sine Avisartikler og Taler, Holsteins Arkiv synes heller ikke at eksistere, og efter Berg var der ikke store Sager. For at nævne et Par Mænd i andet Venstregede, saa holdes Krabbes og Lars Dinesens Papirer tilbage eller er i ukyndiges Hænder. Derimod

¹ Protokol S. 71. jfr. Sj. Aarbg. I. c. 167.